

Dawcy i biorcy pomocy rozwojowej - miejsce i rola UE

Imię i nazwisko autora: Monika Zuchniak

Nr albumu: 75201

Warszawa, 2018

Spis treści

Wstęp.....	3
Polityka rozwojowa- ogólna charakterystyka	4
Miejsce i rola UE.....	6
Dawcy pomocy rozwojowej na przykładzie Polski	9
Biorcy pomocy rozwojowej	12

Wstęp

Do głównych problemów współczesnego świata i gospodarek poszczególnych państw zalicza się z całą pewnością, przede wszystkim kwestię przewycięzania biedy i ubóstwa, które dotyczą wielu mieszkańców różnych państw na świecie. Asymetria i odmienność pod względem rozwoju społecznego są najczęstszymi przyczynami wielu konfliktów na świecie, a dodatkowo pogłębiający się w drugiej połowie XX w. podział na kraje rozwinięte i rozwijające się stał się przedmiotem zainteresowania wśród ekonomistów oraz przedstawicieli nauki stosunków międzynarodowych, jak również licznych organizacji. Dzięki procesom globalizacji, które nieustannie się rozwijają, obieg informacji na całej kuli ziemskiej jest bardzo szybki. Kiedyś to, co działo się nawet w sąsiednim państwie było dla nas zagadką, natomiast teraz znamy największe szczegóły z życia ludzi zamieszkujących nawet inny kontynent. Dlatego też problematyka rozwoju zajmuje bardzo wysokie miejsce na agendzie międzynarodowej.

Praktycznie nikt nie kwestionuje potrzeb zwiększania środków finansowych (i nie tylko) na pomoc rozwojową. W wielu dokumentach rządowych państw, które zobowiązały się do bycia darczyńcami dla innych regionów, możemy przeczytać o odpowiedzialności za rozwój najuboższych miejsc świata. Możemy nawet zaryzykować stwierdzeniem, że w tym obszarze stosunków międzynarodowych istnieje międzynarodowa zgoda i konsensus.¹

Niniejsza praca przedstawia najważniejsze inicjatywy podejmowane na forum Unii Europejskiej w zakresie efektywności pomocy rozwojowej na rzecz krajów słabiej rozwiniętych, jak również ukazuje głównych biorców tej pomocy i problemy z jakimi się borykają.

Na początku zdefiniuję pojęcie pomocy rozwojowej oraz cele i uwarunkowania tej pomocy, następnie przedstawię rolę poszczególnych państw jako podmiotów w

¹R. Piasecki, *Kryzys rozwoju gospodarczego krajów Trzeciego Świata*, Departament Strategii i Planowania Polityki, MSZ, Warszawa 2005, s. 5

dziedzinie międzynarodowej pomocy rozwojowej, ukazując przy tym głównych biorców tej pomocy.

Polityka rozwojowa- ogólna charakterystyka

Polityka rozwojowa jest to jedna z polityk europejskich, uznawana za jeden z najważniejszych obszarów w stosunkach zewnętrznych Unii Europejskiej. Jej głównym celem jest walka z ubóstwem czyli przede wszystkim jego ograniczanie, a w dłuższej perspektywie jego likwidacja poprzez przekazywanie pomocy rozwojowej i preferencyjne układy handlu. Ważnym elementem tej polityki jest spójność polityki na rzecz rozwoju, czyli zobowiązanie się Unii Europejskiej do brania pod uwagę kwestii tworzenia i realizowania polityk Wspólnoty oraz państw członkowskich, jak również ich wpływu na kraje rozwijające się. Unijne polityki dotyczące handlu, rolnictwa, migracji i zmian klimatycznych należą do tych, które mają największy wpływ na osiągnięcie celów polityki rozwojowej. Głównym instrumentem dostarczania pomocy rozwojowej jest Europejski Fundusz Rozwoju. Środki z tego funduszu są wydatkowane bezpośrednio z budżetów państw członkowskich oraz wedle założeń, mogą być przeznaczane na rozwój gospodarczy, jak również społeczny ponadto na integrację regionalną i współpracę.²

Polityka rozwojowa jako nowoczesna forma stosunków międzynarodowych pojawiła się w latach 50. XX wieku, a następnie przez kolejne lata i dekady na stałe pozostała jako trwały element stosunków między krajami bogatymi i wysoko rozwiniętymi, a krajami borykającymi się z biedą i ubóstwem. Okres powojenny zapoczątkował pierwszy tak odpowiedzialny i poważny sposób prowadzenia polityki mającej na celu niesienie pomocy i mającej na uwadze problemy z jakimi borykają się państwa Trzeciego świata. To właśnie wtedy bogate, północne kraje zaczęły tak mocno angażować się w poprawę bytu i rozwój biednych krajów z Południa.³

Poddając analizie pomoc rozwojową wyróżnia się tzw. pomoc dwustronną – pomoc, która jest realizowana przez pojedyncze państwo-donator we współpracy z

² E. Latoszek, *Pomoc rozwojowa dla krajów rozwijających się na przełomie XX i XXI wieku*, Oficyna wydawnicza SGH, Warszawa 2010, s. 84.

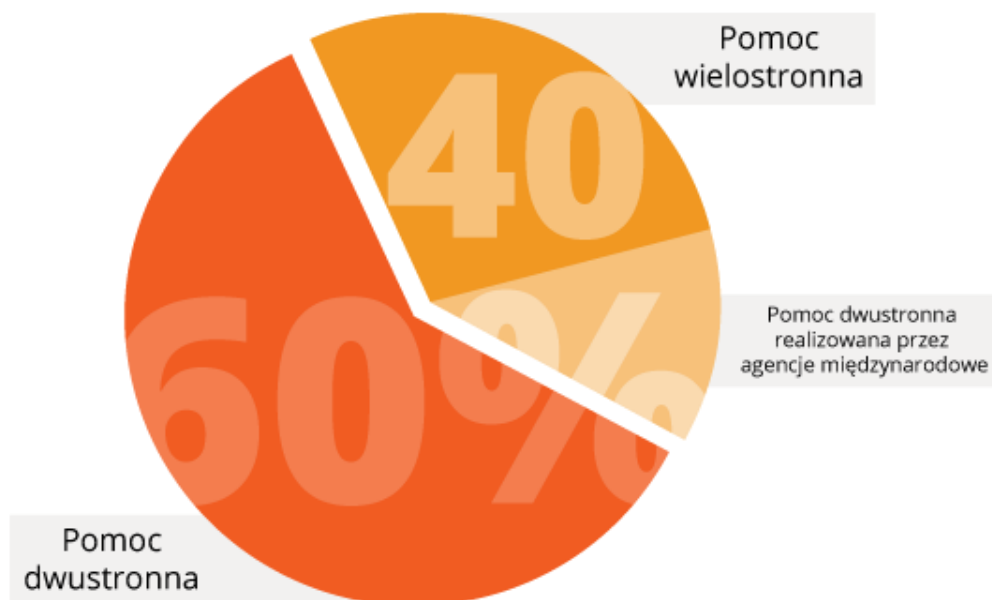
³ T. Kozłowski, *Pomoc na rzecz rozwoju dla krajów rozwijających się i udział Polski w światowym systemie pomocowym*, w: *Północ-Południe. Konflikt czy współpraca?*, red. J. Machowski, SGGW, Warszawa 2001, s. 92.

pojedynczym biorcą oraz tzw. pomoc wielostronną - pomoc realizowaną przez różne instytucje międzynarodowe.

Pomoc wielostronna przekazywana jest głównie przez Unia Europejską, poszczególne agendy ONZ jak również przez Bank Światowy oraz regionalne banki rozwojowe. Organizacje te zajmują się zarządzaniem funduszami, które są im przekazywane przez rządy wielu krajów. Większość z nich wydają jednak na działania statutowe według swojej własnej strategii – jest to ściśle rozumiana pomoc wielostronna, natomiast pozostała część to fundusze powierzone przez poszczególnych donatorów na realizację działań we wskazanych krajach.

Największymi i najbardziej wpływowymi donatorami na arenie międzynarodowej są : Stany Zjednoczone, Wielka Brytania, Niemcy, Francja, Japonia, Kanada, Holandia, Australia, Szwecja i Norwegia. Zaś państwa, które na współpracę rozwojową przeznaczają największy odsetek swojego budżetu to: Luksemburg, Szwecja, Norwegia, Dania, Holandia, Wielka Brytania i Finlandia.⁴

Rysunek 1. Podział krajów na pomoc rozwojową wielostronną i dwustronną.

[Źródło: <http://zagranica.org.pl/baza-wiedzy/podstawowe-informacje/kto-realizuje-wspolprace-rozwojowa>; dostęp 5.12.2018 r.]

⁴<http://www.uniaeuropejska.org/polityka-rozwojowa-ue/>

Miejsce i rola UE

Pomoc rozwojowa Unii Europejskiej realizowana jest w dualny sposób. Udzielana jest w sposób bezpośredni przez państwa członkowskie na podstawie porozumień bilateralnych z biorcami – jest to pomoc dwustronna lub też może być udzielana przy pomocy Komisji Europejskiej i wtedy finansowana jest ze środków unijnych. Unijna polityka rozwojowa za pośrednictwem KE jest więc w pewnym sensie uzupełnieniem aktywności państw członkowskich w wymiarze dwustronnym.⁵

Należy zaznaczyć, iż pomoc przekazywana przez członków UE stanowi zdecydowaną większość ogólnej pomocy. Zgodnie z danymi prezentowanymi przez Komisję Europejską w kwietniu 2017 roku, wysokość oficjalnej pomocy rozwojowej (ODA) udzielonej przez UE i jej państwa członkowskie w 2016 r. wyniosła 75,5 mld euro. Stanowi to wzrost o 11 proc. w porównaniu z poziomem z 2015 r. Wysokość pomocy udzielonej przez Unię wzrosła czwarty rok z rzędu i osiągnęła najwyższy poziom w historii. Ogólnounijna kwota ODA w 2016 r. stanowiła 0,51 proc. unijnego dochodu narodowego brutto (DNB) w 2016 r., co stanowi wzrost w porównaniu z 0,47 proc. w 2015 r. Jest to poziom znacząco przekraczający średnią dla państw spoza UE będących członkami Komitetu Pomocy Rozwojowej, która wynosi 0,21 proc. Wydatki ponoszone przez UE w zakresie współpracy na rzecz rozwoju w dużej mierze świadczą o tym jak ważna jest dla niej działalność w tym obszarze.⁶

Pomoc rozwojowa jest jednym z głównych instrumentów stosunków zewnętrznych UE. Z całą pewnością nieuzasadnione byłoby stwierdzenie, iż pomoc rozwojowa UE działa w odcięciu od celów ekonomicznych i politycznych jak również, że jej motywacją jest tylko i wyłącznie chęć likwidacji ubóstwa i braku rozwoju.

⁵ O. Stokke (red.), *Perspectives on European Development Co-operation. Policy and performance of individual donor countries and the EU*, London-New York 2005, s. 33.

⁶ Komisja Europejska-Komunikat prasowy, Bruksela 11 kwietnia 2017 r.

Pomoc rozwojowa jest postrzegana przede wszystkim jako łączący element współpracy ekonomicznej. Dawcy tej pomocy dążą do uzyskania następujących celów ekonomicznych:

- Zapewnienia bezproblemowego dostępu do rynku zbytu,
- Poszerzenia wpływów ekonomicznych biorców,
- Stymulacji ekspansji eksportu różnorodnych usług,
- Zapewnienia energetycznego bezpieczeństwa,
- Wspierania przedsiębiorstwa z państwa dawcy na rynku biorcy.

Ponadto wśród nieco ważniejszych motywów politycznych, którymi w swoich działaniach kierują się dawcy, należy wymienić:

- Tworzenie ładu społecznego, który będzie bardziej stabilny i przewidywalny dla stosunków międzynarodowych,
- Propagowanie demokracji oraz ochrony praw człowieka,
- Rozwiązywanie bieżących problemów, które w przyszłości mogłyby negatywnie wpłynąć na rozwój społeczno-gospodarczy danego państwa oraz na stabilizację polityczną w danym regionie i na świecie,
- Zwiększenie pozycji politycznej dawcy w odniesieniu do stosunków międzynarodowych,
- Utworzenie wokół dawcy bloku państw, który mógłby wypracować jednolite stanowisko w kwestiach polityki międzynarodowej.⁷

Wymieniając motywy pomocy rozwojowej donatorów wobec biorców należy pamiętać również o więzach historycznych z przeszłości, które wiążą poszczególnych dawców z ich ówczesnymi koloniami.

Istnieje wiele dokumentów określających różne postulaty dotyczące kształtu i wizji polityki rozwojowej UE. Dokumentami obowiązującymi po 2015 roku aż do teraz są: Program działań na rzecz zmian z 2011 roku, Godne życie dla wszystkich z 2013 roku oraz w kilku konkluzjach Rady UE. Jednak najważniejszym celem dla UE po 2015 roku nadal pozostaje eliminacja absolutnego ubóstwa, jednak większa waga zaczęła być przywiązywana również do zrównoważonego rozwoju oraz do

⁷[http://orka.sejm.gov.pl/WydBAS.nsf/0/050F05FB26EC75E9C125779E0043DF6F/\\$file/Polityka%20rozwojowa%20i%20humanitarna.pdf](http://orka.sejm.gov.pl/WydBAS.nsf/0/050F05FB26EC75E9C125779E0043DF6F/$file/Polityka%20rozwojowa%20i%20humanitarna.pdf); s. 11-12; dostęp: 5.12.2018 r.

promowania dobrych rządów i przestrzegania praw człowieka. W tym okresie UE wprowadziła również zróżnicowane podejście do biorców pomocy, wzmocniła wsparcie dla państw, które są najsłabiej rozwinięte i które przechodzą transformacje demokratyczne. UE zaznacza również potrzebę pozyskania większych funduszy zewnętrznych na cele rozwojowe. Chodzi tu m.in. o wsparcie systemu podatkowego dla państw rozwijających się (np. walka z korupcją), jak również zwiększenie wpływu środków prywatnych na rozwój oraz zwiększenie intensywności prac nad nowoczesnymi i trwałymi mechanizmami finansowania rozwoju na poziomie globalnym. Ważnym celem pozostanie jednakże poprawa efektywności, przejrzystości i spójności pomocy.

Postulaty UE są podobne do nowych celów zrównoważonego rozwoju, które ukierunkowują międzynarodową współpracę rozwojową do 2030 roku. Unia Europejska odegrała kluczowe znaczenie w ich przyjęciu. Założenia tych obu organizacji po 2015 roku, akcentują potrzebę globalnego partnerstwa, które ma być oparte na wspólnych obowiązkach i odpowiedzialności wszystkich partnerów, obejmującego trzy aspekty: polityczny, społeczno-gospodarczy i środowiskowy.⁸

Mówiąc o systemie finansowania pomocy rozwojowej UE nie można pominąć również działalności Europejskiego Banku Inwestycyjnego. Obecnie EBI zarządza i obsługuje Instrument Inwestycyjny, a także pożyczki ze środków własnych.

UE jest w trakcie redefinicji prowadzonej przez nią polityki rozwojowej. Pojawia się jej ściślejsze dopasowanie do zmienionej oraz coraz bardziej skomplikowanej rzeczywistości międzynarodowej. Takie nowe podejście ma za zadanie w większym stopniu być odpowiedzią na problemy i wyzwania współczesnego świata, jak również mechanizmy nim kierujące.

Współpraca rozwojowa UE od 2015 r. to współpraca, która jest oparta na kilku wektorach oraz zmiennych, takich jak:

- Wielowymiarowy charakter biedy i ubóstwa. Występuje ścisła współzależność pomiędzy rozwojem a bezpieczeństwem, rozwojem a handlem, rozwojem a ekologią. Wydarzenia i skutki Arabskiej wojny, fale aktów terroryzmu w Rogu Afryki oraz na obszarze Sahelu jak

⁸ P. Kugiel, *Zmiany we współpracy rozwojowej UE: skutki dla Polski*, „Biuletyn PIMS”, 17 kwietnia 2014

również fale imigrantów do Europy, uwidoczniły jeszcze bardziej konieczność kompleksowego podejścia do problematyki rozwoju.

- Otoczenie zewnętrzne. Należy mieć na uwadze coraz ważniejszą i większą rolę nowych dawców w między narodowym systemie pomocowym, a w tym przede wszystkim państwa, które są zaliczane do „wschodzących rynków”, ponieważ to one w przeciągu ostatnich lat zmieniły swoją pozycję polityczną z największych odbiorców na największych dawców i inwestorów w krajach globalnego Południa.
- Otoczenie wewnętrzne. Należy podkreślić znaczenie zaangażowanie nowych partnerów – społeczeństwa i biznesu – dla mobilizowania zasobów.⁹

Współpraca rozwojowa UE na przestrzeni więcej niż pięciu dekad została diametralnie zmieniona. Ta ewolucja i zmiana miały charakter stopniowy i determinowane były uwarunkowaniami wewnątrz europejskimi jak i globalnymi. Pomoc rozwojowa wspólnot – mimo iż początkowo była ograniczona do kilku sfer życia społeczno-gospodarczego dziś już jest ważnym oraz istotnym narzędziem polityki zewnętrznej UE. Jest ona swoistym kreatorem pozycji Unii Europejskiej na świecie, przez który UE ma duży wpływ na otoczenie międzynarodowe. Unijną pomoc rozwojową trzeba rozpatrywać pod względem całościowej aktywności Unii w stosunkach międzynarodowych, na którą składa się również polityka bezpieczeństwa i zagraniczna, jak również wspólna polityka handlowa.

Dawcy pomocy rozwojowej na przykładzie Polski

W skład DAC wchodzi obecnie 30 członków: Australia, Kanada, Islandia, Japonia, Korea, Nowa Zelandia, Norwegia, Szwajcaria, USA, 20 państw członkowskich UE oraz sama UE. Dwa państwa członkowskie UE (Estonia i Łotwa) są członkami OECD

⁹K. Zajączkowski, *Stosunki wybranych państw Azji z Afryką. Studium porównawcze*, w: A. Jarczevska, J. Zajączkowski (red.), *Region Azji i Pacyfiku w latach 1985-2015.*, Warszawa 2016, s. 593-627.

nie należą do DAC, a sześć innych państw (Bułgaria, Chorwacja, Cypr, Litwa, Malta i Rumunia) nie należy ani do OECD, ani do DAC.¹⁰

Programy krajowe przygotowane przez poszczególnych donatorów stanowią bardzo ważny element systemu współpracy rozwojowej. Są one zintegrowane z aktami prawnymi tych państw jak również z polityką rozwojową oraz z wieloletnimi programami rozwojowymi i strategiami.

W przypadku duńskiej pomocy rozwojowej strategii współpracy rozwojowej z innymi państwami partnerskimi są opracowywane za każdym razem kiedy wybierane jest nowe państwo partnerskie albo kiedy termin obowiązywania danej strategii dobiegnie końca. Opracowanie takiej strategii krajowej jest niezbędne, chyba że Dania wycofałaby się ze wspierania danego kraju lub kiedy w grę wchodzi zaangażowanie w inny sposób.

Szwedzkie krajowe programy pomocy rozwojowej są narzędziem przy pomocy którego rząd zarządza współpracą rozwojową z poszczególnymi regionami i krajami. Krajowe strategie są podstawą do opracowania rocznych planów współpracy rozwojowej służących zrealizowaniu ogólnie przyjętych strategii pomocy. Przegląd i kontrola planów rocznych prowadzone są zgodnie z cyklem strategii współpracy, który kończy się oceną będącą podstawą do następnej strategii.¹¹

Głównym celem współpracy rozwojowej ze strony Polski jest wspieranie trwałego rozwoju społeczno-gospodarczego w krajach rozwijających się oraz ich społeczeństwach, wykonywanie działań zmierzających do zredukowania biedy i ubóstwa, poprawienia stanu zdrowia ludzi zamieszkujących te kraje, zwiększanie poziomu wykształcenia oraz kwalifikacji zawodowych ludności, wspieranie procesów demokratyzacyjnych jak również reform państwa, budowa nowoczesnych instytucji państwowych, promocja praw człowieka i wsparcie społeczeństwa obywatelskiego.

Polska współpraca rozwojowa jest jedną z części polskiej polityki zagranicznej, wpisuje się ona w unijną oraz globalną politykę rozwojową, w tym również w wsparcie realizacji Celów Zrównoważonego Rozwoju. Ponadto Polska współpraca rozwojowa

¹⁰<https://www.polskapomoc.gov.pl/Analiza,trendow,Oficjalnej,Pomocy,Rozwojowej,1731.html>; dostęp 5 grudnia 2018 r.

¹¹https://paryzoecd.msz.gov.pl/pl/p/paryzoecd_fr_s_pl/c/MOBILE/aktualnosci/oficjalna_pomoc_rozwojowa_w_2016_r_; dostęp 5 grudnia 2018.

w dużym stopniu przyczynia się do poszerzenia wiedzy w temacie współzależności globalnych między światem wysoko rozwiniętym a rozwijającym się wśród polskich obywateli.

Priorytety tematyczne w polskiej współpracy rozwojowej są odpowiedzią na potrzeby poszczególnych krajów partnerskich. Polska współpraca rozwojowa będzie się koncentrować na wsparciu następujących priorytetów tematycznych:

- dobre rządzenie – szczególnie rozwój regionalny, w tym przede wszystkim wzmocnienie samorządu, decentralizacja; sektor bezpieczeństwa publicznego oraz ochrony ludności; wzmocnienie rządów prawa oraz zwalczanie korupcji; wzmocnienie kompetencji jak również zdolności administracji publicznej; zbliżenie prawa oraz instytucji do standardów UE; dostęp do rzetelnej oraz obiektywnej informacji.
- demokracja i prawa człowieka – szczególnie demokratyczny proces wyborczy; prawa człowieka oraz swobody obywatelskie.
- kapitał ludzki – szczególnie poprawa jakości opieki zdrowotnej; poprawa edukacji oraz powszechny dostęp do niej na wysokim poziomie.
- przedsiębiorczość i sektor prywatny – szczególnie konkurencyjność oraz innowacyjność mikro i małych przedsiębiorstw; przedsiębiorczość, szczególnie kobiet oraz młodzieży; ekonomia społeczna;
- zrównoważone rolnictwo oraz rozwój obszarów wiejskich – szczególnie bezpieczeństwo żywnościowe; wydajność oraz konkurencyjność produkcji rolnej;
- ochrona środowiska – szczególnie odnawialne źródła energii; efektywność energetyczna; gospodarka odpadami; zapobieganie skutkom klęsk żywiołowych oraz katastrof wynikających z działalności ludzkiej.¹²

¹² E. Latoszek, op. cit., s. 167-168.

Biorcy pomocy rozwojowej

Działania polskiej współpracy rozwojowej w latach 2016-2020 będą się koncentrowały na mniejszej liczbie priorytetów geograficznych oraz tematycznych. Zakładanym efektem będzie uzyskanie większej niż dotychczas skuteczności jak również siły oddziaływania polskiej współpracy rozwojowej w ramach posiadanych zasobów finansowych oraz organizacyjnych. Wybór nowych priorytetów geograficznych został oparty na pięciu kryteriach, w ramach których dokonano analizy sytuacji oraz potrzeb rozwojowych wybranych krajów, ewaluacji i oceny doświadczeń oraz wniosków z realizacji dotychczasowego wieloletniego programu. Zwrócono również uwagę na potrzebę zapewnienia większej koordynacji oraz spójności polskiej pomocy z działaniami międzynarodowych donatorów oraz wspólnego programowania UE.

Głównymi państwami będzie 12 krajów:

- Białoruś
- Gruzja
- Mołdawia
- Etiopia
- Kenia
- Liban
- Mjanma
- Palestyna
- Senegal
- Tanzania
- Uganda

Liban zostaje wprowadzony po raz pierwszy na listę krajów priorytetowych polskiej współpracy rozwojowej. Od 2012 roku Polska nieprzerwanie świadczy pomoc humanitarną w tym kraju w zakresie schronienia, ochrony zdrowia i edukacji. W celu zapewnienia najbardziej efektywnej reakcji na przedłużający się kryzys, Polska przyjmuje podejście, w którym dąży do powiązania działań humanitarnych i rozwojowych. W efekcie pozwala to na uzupełnienie najpilniejszych potrzeb humanitarnych o działania rozwojowe o trwałym i strukturalnym charakterze.

Modyfikacja Programu uwzględnia Ugandę, która w latach 2012-2015 była krajem priorytetowym, a która obecnie boryka się z intensywnym napływem uchodźców z sąsiednich Sudanu Południowego i Demokratycznej Republiki Konga. Działania w Ugandzie wzmocnią pozycję Polski w Afryce Wschodniej.

W odniesieniu do Afganistanu, który był krajem priorytetowym polskiej pomocy w latach 2012 - 2015 kontynuowana będzie wielostronna pomoc rozwojowa na rzecz stabilizacji sytuacji w tym kraju. Pomoc udzielana będzie w szczególności w postaci wpłat do międzynarodowych funduszy.¹³

Podsumowanie

Obecnie, nowe państwa członkowskie UE (w tym również Polska), mają obowiązek samodzielnego tworzenia własnych systemów polityki rozwojowej oraz starania się aby były one zharmonizowane z polityką rozwojową UE

Kryzys finansowy oraz największy po II wojnie światowej kryzys migracyjny związany z wojną w Syrii oraz powstaniem tak zwanego Państwa Islamskiego pokazują jak ważną rolę w przeciwdziałaniu ubóstwu oraz zapobieganiu negatywnym zjawiskom, jak niekontrolowana fala uchodźców w Europie może odegrać skutecznie realizowana polityka rozwojowa. Obok wysokości udzielanej pomocy równie ważna jest zatem jej spójność i skuteczność. Najważniejszym pytaniem na jakie należy dziś udzielić odpowiedzi - to jak tę pomoc nieść, aby była skuteczna? Dlatego tak wielką wagę mają kwestie związane ze skutecznością pomocy (aideffectiveness).

¹³ E. Latoszek, op.cit., s.154-156

Współpraca rozwojowa UE na przestrzeni ponad 5 dekad uległa znaczącej przemianie. Ewolucja ta była o charakterze stopniowym, a najczęściej była determinowana uwarunkowaniami wewnątrz europejskimi jak i globalnymi. Pomoc rozwojowa wspólnot – która początkowo ograniczona była do kilku sfer życia gospodarczo-społecznego i do kilku obszarów – obecnie jest ważnym oraz istotnym narzędziem polityki zewnętrznej UE. Jest ona swoistym kreatorem pozycji UE na świecie, przez który Unia może wpływać na otoczenie międzynarodowe. Unijną pomoc rozwojową należy jednak rozpatrywać w kontekście całościowej aktywności UE w stosunkach międzynarodowych, na którą poza pomocą rozwojową składa się polityka zagraniczna i polityka bezpieczeństwa, jak również wspólna polityka handlowa.

Bibliografia

1. B. Sobotka, *Efektywność pomocy rozwojowej*, Warszawa 2009.
2. <http://www.uniaeuropejska.org/polityka-rozwojowa-ue/>; dostęp 5.12.2018 r.
3. E. Latoszek, *Pomoc rozwojowa dla krajów rozwijających się na przełomie XX i XXI wieku*, SGH – Oficyna Wydawnicza, Warszawa 2010.
4. P. Kugiel, *Zmiany we współpracy rozwojowej UE: skutki dla Polski*, 2014 r.
5. R. Piasecki, *Kryzys rozwoju gospodarczego krajów Trzeciego Świata*, Departament Strategii i Planowania Polityki, MSZ, Warszawa 2005.
6. T. Kozłowski, *Pomoc na rzecz rozwoju dla krajów rozwijających się i udział Polski w światowym systemie pomocowym*, w: *Północ-Południe. Konflikt czy współpraca?*, red. J. Machowski, SGGW, Warszawa 2001
7. O. Stokke (red.), *Perspectives on European Development Co-operation. Policy and performance of individual donor countries and the EU*, London-New York 2005.
8. Komisja Europejska-Komunikat prasowy, Bruksela 11 kwietnia 2017 r.
9. [http://orka.sejm.gov.pl/WydBAS.nsf/0/050F05FB26EC75E9C125779E0043DF6F/\\$file/Polityka%20rozwojowa%20i%20humanitarna.pdf](http://orka.sejm.gov.pl/WydBAS.nsf/0/050F05FB26EC75E9C125779E0043DF6F/$file/Polityka%20rozwojowa%20i%20humanitarna.pdf); dostęp 5 grudnia 2018 r.
10. P. Kugiel, *Zmiany we współpracy rozwojowej UE: skutki dla Polski*, „Biuletyn PIMS”, 17 kwietnia 2014
11. K. Zajączkowski, *Stosunki wybranych państw Azji z Afryką. Studium porównawcze*, w: A. Jarczewska, J. Zajączkowski (red.), *Region Azji i Pacyfiku w latach 1985-2015.*, Warszawa 2016
12. <https://www.polskapomoc.gov.pl/Analiza,trendow,Oficjalnej,Pomocy,Rozwojowej,1731.html>; dostęp 5 grudnia 2018 r.
13. https://paryzoecd.msz.gov.pl/pl/p/paryzoecd_fr_s_pl/c/MOBILE/aktualnosci/oficjalna_pomoc_rozwojowa_w_2016_r_; dostęp 5 grudnia 2018 r.